

REVOLTA IERARHIEI. O DISCUȚIE ASUPRA TEMEI ELITELOR ȘI A PROIECȚIEI SALE ISTORIOGRAFICE

Florea Ioncioaia

1. De câțiva ani buni, istoriografia română, ca și imaginarul intelectual în ansamblu, palpită sub regimul unui nou patos recuperator. Este vorba de o recuperare a unei memorii obnubilate, dar în aceeași măsură de reapropierea de agenda intelectuală a lumii de astăzi. Febra aclimatizatoare are loc totuși în plin relativism intelectual și de multe ori singura certitudine este reînnoirea limbajului: o recuperare a termenilor, mai mult decât a conceptelor sau a paradigmatelor intelectuale. Printre aceste achiziții, un termen magic și o temă care a inflammat deja imaginarul intelectual: *elitele*. Aceștia i s-au dedicat deja mai multe dezbateri, publicații și proiecte academice. În același timp, deși termenul a pătruns de mult timp în limbajul cotidian, ponderea sa tematică în câmpul științific rămâne redusă.

Dezbaterea asupra elitelor apare sub forma mai multor categorii de enunțuri culturale. Pe de o parte, avem un discurs științific, ale cărui mijloace și finalități traduc un interes de ordin pur teoretic, intelectual. El a fost asumat de mai multe discipline teoretice, în primul rând de către sociologie, sub diversele sale înfățișări, de științele politice, și, în cele din urmă, de istoriografie. Pe de altă parte, se poate regăsi o intenție pragmatică și militantă. Aceasta este interesată a discuta asupra legitimității (sau delegitimării) anumitor categorii sociale și politice, dar și de reconstrucția unui limbaj al ierarhiei și al autorității în interiorul noii societăți post-comuniste.

Prin urmare, de la început este de observat că discuția în jurul elitelor ascunde mai multe categorii de probleme, atât ca temă intelectuală în sine, cât și ca practică științifică, îndeosebi, istoriografică: a puterii, a ierarhiei sau a diferitelor forme de *superiorități* instituite social, și, ca o problemă de ordin epistemologic, chestiunea manierei de construcție a unui fapt istoric.

În primul caz, oricâte definiții se pot da puterii sau elitelor, este destul de simplu de observat că, în majoritatea situațiilor, atât puterea, cât și elitele nu pot fi analizate în absența celeilalte, ca două conepțe/realități corelative. În al doilea caz, invariabil orice discuție asupra elitelor atinge problema ierarhiei sociale și a manierei prin care societatea creează diferențe, atât de ordin social, cât și în ce privește accesul la decizia politică. În fine, este vorba de a discuta din nou despre ce este un fapt istoric și despre ceea ce determină regimul istoricității: pentru ce așadar elitele ar fi un subiect privilegiat al cercetării istorice? Care este finalitatea

unui asemenea demers? Dismulează acesta un proiect politic sau altul, urmărește să participe la controversele privind ordinea socială, sau aderă la o explicație istorică bazată pe punerea în relief a rolului păturilor superioare ale societății, în defavoarea celor care pun accentul pe "mase" sau "societate"?

Pentru a răspunde acestor întrebări, vom urmări mai departe cum s-a născut problematica elitelor și originile sale intelectuale, care este domeniul său specific de aplicare și deschiderile sale epistemice, apoi, impactul și cariera/modul de utilizare a conceptului și a teoriei sale însoțitoare în lumea românească. Vom încerca să evităm orice arheologie semantică, în favoarea anumitor distincții conceptuale, strict necesare, în contextul de față, caracterizat prin apariția unei veritabile jungle terminologice și teoretice. Este necesar nu atât de a oferi o definiție a *elitei/elitelor* cu valoare generală cât mai mare, ci mai mult o sumă de criterii, care o pot face mai ușor identificabilă și mai facil de operaționalizat.

2. I se atribuie lui Vilfredo Pareto, sociolog italian din primele decenii ale secolului nostru, punerea în circulație a termenului de elită și a teoriei corespondente. În termeni asemănători, Gaetano Mosca dezvoltă, oarecum simultan, teoria sa a *clasei politice conducătoare*, care va fi ulterior asociată viziunii paretiene. Ambii reprezintă o direcție numită post-machiaveliană sau realistă, alături de Robert Michels, Guglielmo Ferrero, ca și alții¹. Pareto folosește de o manieră ambiguă termenul de elite (*Classi elitte*) în mai multe lucrările sale, începând cu *Sistemele socialiste* (1901), totuși, abia traducerea franceză a acestora impune vocabula *élites*, care este preluată apoi în toate limbile de circulație sub această formă². Dar, teoria ca atare este anticipată de Mosca încă din 1884, în articolul său *Sulla teorica dei governi e sul governo parlamentare*.

Momentul când apar textele fondatoare ale teoriei elitelor este prin el însuși semnificativ. Expresii ale unei gândiri asemănătoare regăsim de-a lungul întregii istorii a ideilor, de la Platon la Machiaveli, pînă la Carlyle și Nietzsche. Faptul trebuie asociat unui fenomen mai amplu care se petrece sub raport intelectual în a doua jumătate a secolului XIX, ca urmare a epuizării paradigmei intelectuale structurată în jurul pozitivismului și a ciclului revoluționar, dar și a căutărilor în jurul proiectului democratic. Se poate observa aici o tentativă obstinată de a înțelege raționalitatea democratică, între teama mitică de revoluție, văzută ca un fel de păcat original al societății moderne, angoasa față de "tirania majorității" sau "regimul numărului", și nostalgia revoluției eliberatoare sau noile exigențe egalitare. Dilema poate fi abordată ca o relație privitoare la cheștiunea puterii (cine trebuie să conducă societatea și cum?) și cheștiunea socialului (pînă unde poate fi acceptată norma democratică). Dezbateră exprimă în același timp o criză a "elitelor" înseși, care încearcă să-și relegeitimeze noua lor funcție socială în "era democratică". Astfel se explică de ce la început teoriile asupra elitelor apar mai ales ca teorii culturale (care discută problema elitelor într-un cadru global), cît sub forma unor teorii soci-

ologice³. Cariera ulterioară a temei, renașterea sa postbelică, și, mai ales, din anii '80-'90, trebuie puse în legătură cu maniera în care s-a răspuns în acest secol la cele două provocări mai sus enunțate.

În secolul XIX, Carlyle și Nietzsche se fac succesiv ecoul acestei neliniști față de pericolul dispariției oricărei ierarhii sociale și depersonalizarea societății, ce aveau ca simptome domnia numărului și a banilor, a filantropiei și a mediocrității. Dar, în ciuda prestigiului lor intelectual, aceștia n-au propus o teorie sistematică asupra elitelor sau ierarhiei sociale, care să se ofere drept alternativă față de viziunile revoluționare, burgheze sau socialist-marxiste⁴. Nici *Supraomul* lui Nietzsche, nici *Eroii* lui Carlyle n-au asigurat constituirea unui veritabil câmp intelectual care să poată fi opusă la paradigmei "socialiste", deja puternic marcată de istoricismul marxist.

Să ne reamintim că teoria socială a lui Marx a fost construită plecând de la teza existenței în fiecare societate a două clase suprapuse, aflate într-o relație ireductibilă, ca și a unei Istории văzute ca un proces rațional și controlabil. Clasa la putere este aceea care deține aici mijloacele de producție. Lupta între cele două clase, dominantă, în minoritate, și dominată, reprezentând majoritatea populației, este motorul evoluției istorice, și, prin urmare, a Progresului. Sensul acestei teorii rezidă mai cu seamă din consecința sa militantă: o clasă este stigmatizată ca fiind cvasi-parazitară, iar celeilalte i se atribuie o misiune civilizatoare, respectiv eliberarea celor dominați și edificarea unei societăți fără clase. Dominația politică și intelectuală are un caracter pur social, consecință a unor raporturi economice de inferioritate. Ieșirea din această fatalitate ierarhică se poate face numai prin colectivizarea mijloacelor de producție și edificarea societății fără clase. Istoria aparține celor mulți.

Ca o primă reacție la teza luptei claselor (care, cum se știe, nu este propriu-zis o invenție marxistă), sub influența darvinismului social, apare ideea că, în fapt, clasele exprimă la origine o diferență rasială: istoria este scena unei necruțătoare și perpetui lupte a raselor. Clasele superioare sînt vechile popoare cuceritoare. Superioritatea socială traduce o superioritate rasială. Teoriile pur rasiste au extrapolat această teză relativ benignă în viziuni privind superioritatea unui anume tip uman: alb, nordic, pur⁵.

Teoria elitelor, așa cum apare ea sistematizată de către fondatori (Mosca, Pareto, Michels) este o tentativă de a ieși din această schemă monistă, după care există întotdeauna o cauză unică/supremă a progresului sau a decadenței, respectiv, la ideea fatalității revoluționare sau a luptei de clasă, ca și față de ethosul rasist.

Pareto nu renunță la termenul de clasă, dar găsește drept legitimă, științific și moral, existența unei ierarhii sociale și a unei societăți divizate în două clase. Acestea nu sînt însă nici ireductibile, nici complet permeabile și nici una dintre ele nu poartă o misiune istorică în defavoarea alteia. De altfel, trebuie să traducem termenul de clasă la Pareto prin pături sau categorii sociale, cărora sociologul italian

nu le acordă o valoare de structuri fixe, de corpuri sociale omogene. Noi avem, observă Pareto, "două categorii în cadrul populației: o pătură inferioară, compusă din cei dominați, și o pătură superioară, formată la rîndu-i dintr-o elită guvernamentală și o elită non-guvernamentală"⁶. Pe de altă parte, Pareto reproșează a ceea ce el numește *teologia egalității* că ar nega natura heterogenă a societății.

Cum poate fi identificată elita? Viziunea lui Pareto este confuză, sumară teoretic, cum o descrie C. Wright-Mills, și se reduce la "a alege o valoare și a numi elită pe cei care care o au în plus"⁷. Elita este deci o categorie cvasi-statistică, oarcum fictivă, care nu există ca un corp social, ci ca o creație a "cercetătorului". "Presupunem că în fiecare branșă de activitate umană se oferă fiecărui individ un indice care reprezintă capacitatea sa, aproximativ la fel cum s-ar acorda note la diferite materii pentru un examen școlar. Tipul superior de avocat, de exemplu, va primi 10. Cel care nu va avea clienți va primi 1, rezervînd 0 pentru cel perfect imbecil. Celui care a cîștigat milioane - în mod onest sau nu - le vom da nota maximă, 10. Aceluia care a cîștigat doar sume de ordinul miilor, le vom da 6, iar celor care abia reușesc să se descurce fără a fi obligați a alege ospiciul, 1, păstrînd 0 pentru cei care nu reușesc aceasta. (...) Constituim astfel o clasă de indivizi care au indicii cei mai ridicați în branșă lor de activitate, și acestei clase îi dăm numele de elite". Este de observat aici ezitarea lui Pareto între a contrui o teorie culturală și o teorie științifică a elitelor.

În ce privește calitățile care caracterizează elita, la Pareto aceasta este în general conformistă, formată din maeștrii conjuncturilor; acestea trebuie să răspundă unor criterii "tehnice" (bani, funcții, poziții) și nu morale, căci, Pareto nu crede că factorul moral caracterizează elitele, ci capacitatea de a reuși în domeniul lor, de a fi în vîrf; el pune accent pe status și nu pe rolul social al elitelor. Elita la Pareto nu pare a avea valori proprii, nu este capabilă de a se constitui într-o "cultură", care să cuprindă un discurs identitar, semne de marcă, rețele și grupări, un scenariu reproductiv, care să-i protejeze poziția și s-o convertească în putere de decizie sau măcar în influență socială. La Pareto ceea ce oferă coeziune elitei este un anumit număr de valori, de atitudini comportamentale, pe care el le descrie și le sistematizează în cunoscuta sa teorie a *reziduurilor*.

Dar, probabil, cea mai discutată contribuție a lui Pareto rămîne *teoria circulației elitelor*. Conceptul ca atare a rămas destul de ambiguu, dar el a devenit una din temele care identifică cel mai bine *tema elitelor*. Teza sociologului italian este că, întrucît reprezintă interese particulare, elitele intră în declin odată cu apariția altor interese dominante. Revoluțiile sînt efectul blocării schimbului de elite, respectiv, al înlocuirii elitelor vechi cu altele care reprezintă noile interese, sau, atunci cînd acest schimb este prost făcut, al acumulării de elemente decadente în straturile superioare și de elemente de calitate în straturile inferioare⁸. Concluzia lui Pareto este că, în societățile moderne, cu deosebire, circulația continuă a elitelor împiedică formarea unei clase dominante, stabilă și închisă, cum credea Karl Marx.

De asemenea, cu referire la aceeași teorie marxistă, el opina că o societatea fără clase este imposibilă, căci în orice societate există și trebuie să existe o minoritate care deține și trebuie să dețină puterea⁹.

Noi sîntem departe totuși de o teorie sistematică, riguros științifică asupra elitelor. Pareto este mai curînd apropiat de tradiția "elitistă" a secolului XIX, pentru care elita exprimă o superioritate socială, iar aceasta este în mod automat reflexul unei superiorități naturale. El structurează societatea pe două etaje, chiar dacă nu impermeabile, și încearcă să explice marile mutații ale societății prin acțiunea dominantă a elitelor, schemă care reconstruia oarecum explicația marxistă.

Contemporanul său Gaetano Mosca, jurist și practicant el însuși al politicii, fără a vorbi explicit de elite, este mai atent la concilierea valorilor democratice cu o viziune ierarhică asupra societății. Mosca observă importanța pe care o are organizarea în structurarea unei elite. Caracteristica fundamentală a unei elite este mai cu seamă capacitatea sa organizatorică, un anumit mod de a fi și de a se constitui ca structură de putere.

Gaetano Mosca încearcă să înglobeze teoria sa într-un sistem explicativ în ce privește evoluția instituțiilor politice. Istoria este o succesiune de aristocrații. Există, potrivit lui Mosca, două categorii de forțe care asigură coeziunea unei societăți: morale și materiale. Primele se referă la credințe, ideologie, obiceiuri, care creează solidaritate între indivizi și care compun așa-numita *formula politica*. A doua categorie se referă la acele forțe care asigură orientarea societății, fie prin utilizarea coerciției directe, fie prin alte mijloace. El integrează în cadrul acestor forțe ceea ce numește *clasa politica*, respectiv "ansamblul ierarhiilor care, din punct de vedere material, conduc o societate"¹⁰. Aceasta este o minoritate organizată, recrutată pe baza anumitor aptitudini, potrivit sistemului de norme și credințe al societății. De aceea principala calitate a clasei politice este coeziunea sa. Este inevitabil ca o minoritate organizată, spune Mosca, ascultînd de un impuls unic, să domine majoritatea neorganizată. În același timp, indivizii care compun această minoritate conducătoare trebuie să poseze anumite calități, sau să lase impresia cel puțin că le posedă, care sînt foarte apreciate de către societatea de care aparțin și asupra căreia exercită o influență capitală¹¹.

În sistemele democratice, clasa politică este aleasă de jos în sus. Rezervorul elitei este la Mosca clasa medie, intermediară, un fel de sub-elită, care are un rol social esențial, căci, de valoarea sa depinde stabilitatea întregului sistem social. Potrivit lui Bernard Guillemain, Mosca oferă mai mult un set de întrebări privitor la cine guvernează, cum se reînnoiește personalul politic al unei pătri guvernante, etc., decît răspunsuri riguroase¹². Elita sa are un caracter eminent politic.

La fel ca și Mosca, un alt sociolog italian din aceeași paradigmă intelectuală, Robert Michels, acordă organizării, ca punere în scenă a coeziunii de grup, o importanță decisivă în conturarea minorităților guvernante. Pareto observase că

puterea politică este exercitată întotdeauna de minorități. Michels crede că toate societățile tind, în organizarea lor internă, să devină oligarhice. La el, oligarhia este consecința unei deviații a obiectivelor organizării. Totuși, democrația ca o guvernare a tuturor este o iluzie, căci responsabilitățile politice constituie întotdeauna resortul unei minorități¹³.

În maniera în care apar la fondatori, teoriile elitiste exprimă tentații anti-egalitare și non-democratice? Este destul de limpede că, măcar la origini, teoriile asupra elitelor exprimă dorința de a construi o teorie alternativă la proiectele democratice/socializante ale epocii, tendințe traduse mai apoi prin formula "revolta maselor". Teoriile ca atare nu fac distincția între finalitatea epistemică și cea pur practică, de fundament al unei concepții politice. În același timp, teoria elitelor pare a fi la jumătatea drumului între o teorie asupra puterii și o teorie socială. Ele pun accentul pe natura fatal ierarhică a societății umane, ca și pe distribuția inegalitară a puterii. Numărul nu este important în sine, dar nici Pareto, nici Mosca nu afirmă că majoritățile cantitative sînt un pericol atunci cînd solicită participarea la putere, ci doar că aceasta este irealizabil practic. Puterea elitelor, în speță a minorităților dirigente, apare mai mult ca o fatalitate, decît ca un triumf.

3. O viziune apropiată tradiției "elitiste" a secolului XIX, încă mai puțin sistematică, o regăsim la A.J. Toynbee și T.S. Eliot, care defineau elitele ca fiind o *minoritate creatoare* și ierarhizarea socială drept una din condițiile creației și transmiterii culturii. Eliot, în ale sale *Notes towards of the Definition of Culture*, credea că forța unei culturi este în strînsă legătură cu existența unei clase superioare compusă din familii solide capabile să mențină și să transmită un anumit mod de viață¹⁴.

Distinct de tendințele epocii sale, Karl Mannheim este printre primii care nu discută problema elitelor ca expresie a unei ierarhii sociale, un abandon al teoriilor egalității (care ar caracteriza doctrinele democratice). El observă că nu există nici un fel de incompatibilitate între elite și democrație, în sensul ei procedural. În cunoscutele sale *Essays on Sociology of Culture*, Karl Mannheim caracterizează democrația nu afit prin absența oricăror elite, dar mai curînd printr-un nou mod de selecție a elitelor și o nouă priză de conștiință a acestora, în ce privește mai cu seamă distanța față de indivizii obișnuiți. Elita democratică se detașează în umbră, discret, de mase; această detașare are loc întrucît elitele semnifică *un ceva* pentru restul populației.

Într-un sistem democratic, remarcă Mannheim, accesul la funcțiile decizionale este deschis, la fel ca și competiția pentru putere, iar deținătorii puterii sînt la anumite intervale de timp responsabili de actele lor față de corpul electoral¹⁵. Poporul participă la putere, dar delegate pentru a o exercita efectiv sînt elitele. De altfel, el crede că evoluția societăților industriale ar putea fi asimilată trecerii

progresive de la o ierarhie socială fondată pe bunuri ereditare, la o ierarhie fondată pe merit și succes¹⁶.

După cel de-al doilea război mondial, tema elitelor a suferit un recul marcant ca zonă de interes, atașată fiind oarecum proiectelor autoritariste din anii '30. Viziunile socializante, cu accentul pe masele tăcute, domină spațiul intelectual. Cu toate acestea, tema a supraviețuit, sub diverse forme, dar aproape exclusiv în sociologie. Perspectiva asupra elitelor a pus destul de clar în evidență separația discursurilor sociologice: în timp ce teoriile critice, mai mult sau mai puțin marxiste, concep analiza asupra elitelor ca o critică a teoriilor anti-egalitare și a tendințelor oligarhice ale "capitalismului târziu", curentele sociologice inspirate de o viziune liberală refuză tot mai clar să mai apropie teoria științifică de o intenție militantă de tip "elitist".

În dorința de a face o distincție între *clase sociale* și *grupe de status* (după tipologia lui Max Weber), economistul J. Schumpeter reflecta asupra naturii și funcției sociale ale elitelor. El arată că prima condiție a unei bune funcționări a democrației este prezența unui personal politic de bună calitate. Elitele concurente trebuie să se lase guvernate unele de altele și să reziste la asalturile *rechinilor* sau *visătorilor*, iar corpul electoral să se abțină, o dată făcută alegerea sa, de a se amesteca sistematic, la orice ocazie, în activitatea politică a reprezentanților săi¹⁷.

Într-o lucrare rămasă clasică (una din primele contribuții analitice în acest domeniu), James Burnham observa apariția unei noi elite, care nu mai era caracterizată prin valori psihologice speciale (curaj, carisma etc.) și nici prin posesiunea unei proprietăți, dar pe un tip nou de considerație socială: capacitatea sa de a organiza și de a gestiona o întreprindere economică. Această "revoluție directorială", care duce la o schimbare a localizării puterii în beneficiul unei elite tehnocratice, îi provoacă neliniște sociologului american. J. Burnham consideră aceasta un pericol pentru Libertate, întrucât poate genera o schimbare radicală a sistemului de valori în societate¹⁸.

De la sfînga, C. Wright Mills, întreprinde o critică aflată a teoriilor elitiste, dar mai ales asupra sistemului de putere din America, pe care el îl vedea dominat de o rețea de grupuri oligarhice, în care se află concentrată puterea, bogăția și influența. În lucrarea sa *The Power Elite* (New York, 1956), sociologul american distinge trei înalte sfere, care dictează politica și gusturile Americii: elita politică, elita afacerilor și vîrfurile ierarhiei militare, la care se adăuga reprezentanții industriei loisirului și cei ai sistemului mediatic. Aceste elite tind să-și depășească statutul și să iasă de sub controlul societății; între ele există relații foarte strînse, de interpenetrare, care au la bază o conștiință puternică a rolului lor. Concentrarea puterii duce la autonomia acestei elite în raport cu societatea, care, sub efectul manipulării din partea elitei, se masifică treptat, își pierde reperele relaționale, se descompune.

Charles Wright Mills critică sever concluziile lui James Burnham cu privire la opoziția dintre proprietarii și conducătorii întreprinderilor americane. Credința

sa este că există o tendința clară în ce privește unificarea elitelor. Aceasta se observă mai întâi în ce privește selecția. Elitele sînt formate din indivizi legați prin reguli tacite sau proclamate (dar care rămîn întotdeauna oculate), care au în comun aceeași psihologie, forjată de o educație identică, și pentru care aptitudinea de a conduce este foarte larg răspîndită (Mills nu ne spune dacă această aptitudine derivă din rolul pe care individul îl are în viața socială sau îl precede, ca fiind ereditară).

Lucrarea lui C. Wright Mills își păstrează interesul mai cu seamă prin descrierile și analizele sale, decît prin concluziile sau excursurile sale teoretice. El definește elitele în general ca un *grup de status*, dar viziunea sa asupra unei elite unificate ca o veritabilă confrerie nu a fost confirmată, în plus, analizele sale sînt strict localizate, fiind greu de extrapolat în afara lumii americane¹⁹. Totuși, avertismentul său privind masificarea societății și manipularea acesteia de către o castă mediatico-politică rămîne actual. Dar, din punct de vedere istoric, importanța lucrării lui Wright Mills rezidă astăzi din dezbaterile pe care a provocat-o în viața intelectuală americană a anilor '60. Talcott Parsons și Robert Dahl resping în maniere proprii interpretările lui Wright Mills și a vulgarizatorilor săi.

Parsons operează o distincție fermă între putere și influență, ca derivînd din sisteme diferite. Putere este resortul sub-sistemului politic, un instrument simbolic, la fel ca banii pentru economie, în timp ce influența este legată de sub-sistemul normativ²¹. El afirmă autonomia sistemului politic, în raport cu cel economic, și natura non-univocă a puterii politice. Robert Dahl crede că teoria lui Mills are un caracter semi-metafizic și că nu poate fi cu adevărat refutată prin cercetări empirice. R. Dahl analizează distribuția puterii în diverse tipuri de comunități, în special în comunitățile reduse. Concluzia sa este că distribuția puterii este oligarhică în comunitățile tradiționale, dar mult mai dispersată și diversificată în comunitățile industrializate.

Dintr-o perspectivă speculativă, Raymond Aron se ocupă de tema elitelor, în cîteva din articolele sale foarte cunoscute din anii șaizeci²¹. De altfel, Aron este printre primii care readuc în atenție opera paretiană²². El constată că aureola negativă a termenului vine din "rezonanțele echivoci" pe care acesta le are. Raymond Aron compară conceptul de elită la Pareto și cel de clasă la Marx, pentru a remarca utilitatea conceptului paretian, în cazul analizelor privind păturile conducătoare, autonomia relativă a elitei politice în cadrul unui sistem politic democratic, caracterul său pluralist și deschis. Pe de altă parte, el recuză maniera de a defini elitele a lui Pareto; regele pегrei nu poate face parte din elite, observă Aron, deși coeficienții săi în ce privește reușita în branșă sînt cei mai buni.

R. Aron distinge patru tipuri de elite sau "aristocrații": o aristocrație spirituală, compusă din preoți și intelectuali; conducătorii politici, în care sînt incluse și înalta ierarhie administrativă, șefii armatei și ai poliției; *gestionarii muncii sociale* (*managerii* lui J. Burnham); conducătorii maselor, care exprimă și orientează reven- dicările populației.

Raymond Aron este probabil cel mai ferm sociolog de pînă atunci care demonstrează afinitatea intimă între elite și sistemul politic democratic. Ca și Michels sau Mannheim, Raymond Aron este convins că democrația nu poate fi decît reprezentativă, deci bazată pe existența unui sistem de elite, care guvernează sau aspiră la guvernare²³. În articolul său din 1960, el respinge teza lui Mills și a perspectivelor marxiste, care caracterizau societatea contemporană prin tendința de concentrare și centralizare tot mai accentuată a elitelor, prin fuziunea elitei politice cu elitele economice și militare, și susține autonomia elitei politice în raport cu celelalte elite.

Teza sa principală este că, unui sistem politic democratic îi corespunde un sistem de elite pluraliste, care asigură un sistem de frîne și contra-frîne pentru controlul și raționalizarea puterii politice. Democrației de tip occidental îi corespunde sistemul de competiție a elitelor. Diferența dintre un sistem de tip sovietic și o societate democratică, potrivit lui Raymond Aron, constă în faptul că în lumea comunistă avem o elită unificată, iar în cel de-al doilea, o elită divizată. Negocierea și compromisul dintre aceste elite divizate reprezintă cheia sistemului politic democratic²⁴.

Reflecția aroniană contribuie la legitimarea științifică a conceptului și chiar a teoriei elitelor, dar mai ales la o necesară de-sensibilizare față de acest tip de studii. Totuși, Aron nu oferă nici o definiție clară elitei/elitelor, nici a raporturilor sale cu puterea politică²⁵.

Ca și Raymond Aron, Ralf Dahrendorf observă importanța de a forma grupuri conducătoare democratice. El crede că, pentru o democrație "lucrul cel mai important este să controlezi și să echilibrezi grupurile conducătoare, și, din cînd în cînd, să le înlocuiești prin mijloace pașnice, cum sînt alegerile"²⁶.

Observațiile lui Aron și a celorlalți sociologi liberali sînt reluate în principalele contribuții asupra elitelor din ultimele două decenii, mai cu seamă în lumea anglo-saxonă. Avem astăzi o teorie articulată, care este susținută factologic de numeroase cercetări empirice. Este drept că sînt destule ambiguități care persistă, mai înainte de toate, în a stabili frontiera dintre nevoia de operaționalizare a unei scheme explicative și concilierea idealurilor de democrație egalitară, participativă, cu tendințele oligarhice.

În Germania, noile cercetări au pus în evidență faptul că elitele politice nu constituie o pătură socială omogenă, cu modele de valori proprii; ele nu se caracterizează nici printr-o solidaritate evidentă, nici printr-o conștiință de avangardă în ce privește rolul lor. Printre altele, structura federală, descentralizată a statului german postbelic a fost o barieră în tendința unificarea elitelor²⁷.

Tendințele *neo-elitiste* din ultimii ani (C. L. Field, M. Burton, J. Hihley, P. Bachrach, Pierre Birnbaum) au separat net intențiile teoretice de orice conotație explicit militantă. În același timp, conceptului de elite i se atribuie o valoare pur funcțională, atașabilă exclusiv aproape unei cercetări asupra puterii politice și a

formelor de influență socială, instituționale sau informale. Elitele nu sînt considerate *de plano* nici substitute ale conceptului de clasă, nici purtătoare al unui proiect anti-egalitar sau non-democratic. Studiarea lor este importantă întrucît aceasta determină "în mod regulat și substanțial" cursul vieții politice²⁸. Maniera în care reușesc nu doar să influențeze decizia politică, dar mai cu seamă să-și mobilizeze aderenții, să-i integreze într-un proiect general definesc valoarea unei elite. Raporturile cu societatea apar astfel într-un orizont diferit: elitele nu reprezintă atît un corp social aflat în fruntea unei ierarhii sociale, cît expresia a unei competențe social recunoscute.

Raportul dintre elite joacă, pentru Burton/Gunther/Higley, un rol crucial în consolidarea și stabilitatea unei democrații. Competiția pașnică și deschisă a elitelor, dar în care există un consens explicit în ce privește regulile de bază ale unei democrații procedurale, caracterizează elitele unificate consensual, specifice democrațiilor consolidate. Giovanni Sartori remarcă spiritul de negociere care trebuie să caracterizeze activitatea elitelor în societățile democratice²⁹. Atunci cînd aceste elite se află în conflict, fractura se transmite întregii societăți. Cînd sînt unificate ideologic sub forma partidului unic, elitele tind să nu mai răspundă controlului social, iar competiția pentru putere să se transforme într-o luptă de culise. Cu cît elitele sînt mai dispuse la convergență sau unitate consensuală cu atît ele sînt mai ușor de controlat de către societate.

4. În lumea românească, utilizarea termenului "elită" într-o combinație lexicală cu sensuri apropiate de ceea ce înțelegem astăzi prin acesta, apare probabil la începutul secolului nostru³⁰. Intrarea sa în limbajul uzual este o achiziție interbelică, legată mai cu seamă de impactul proiectelor radicale de dreapta, care încercau să opună teoriei marxiste a rolului clasei muncitoare o teorie echivalentă, în care rolul de avangardă a istoriei trebuia să fie jucat de o mînă de indivizi supra-dotați, supra-motivați de o conștiința a misiunii lor, în numele căreia erau îndrituiți de a conduce restul societății. Pe de altă parte, viziunile corporatiste, care se bucură de o anumită priză în epocă, solicitau nu doar acordul elitelor, dar și participarea lor: elitele au în acest caz o semnificație de cadre, nucleu performante ale unei noi ierarhii birocratice, care să susțină proiectul statului integrat în viziune corporatistă.

Vocabula *elită* are o rezonanță politică precisă. Avem acum o elită rea, care este de fapt o anti-elită (*oligarhia*), de obicei formată din străini, birați, la care erau atașați politicienii de tip tradițional (reprezentanți ai politicianismului), o mînă de oameni care trăiește pe seama celor mulți, și o elită bună, respectiv, tinerii angajați în distrugerea celei dintîi; reprezentanții unui nou proiect. Viziunea o găsim nu doar la radicalii de dreapta, dar și, în alți termeni, la cei sînga.

Alternativa la această oligarhie este, pentru fundamentalismul de dreapta, *noua elită*, care va fi o *elită ascetică* (T. Brăileanu, C.Z. Codreanu, Nae Ionescu), deasupra claselor și a intereselor cotidiene, formată din spirite înalte, idealiste și

devotate integral națiunii. Această elită trebuia condusă de o personalitate carismatică, capabilă să garanteze integritatea trupului național și propășirea intereselor sale³¹. Este vorba de o preluare *à l'outrance* a teoriilor de la finalul secolului XIX, prin filiera fascistă italiană, franceză și, mai puțin sigur, germană. Observăm aici, pe de altă parte, o neîncredere în mase. Legionarii se prezentau pe ei înșiși ca o minoritate chemată să mîntuie țara³². Poporul este un element decorativ al scenei politice, o victimă, cel mult. Elitele sînt cele care vād departe, care au capacitatea de a distinge adevărul, în timp ce masele cad adesea pradă impulsurilor vicioase, și prin urmare trebuiesc disciplinate continuu. Această *nouă elită* este aici utilizată mai mult ca o *figură ideologică* decît teoretică, necesară pentru a fi opusă clasei politice tradiționale, minată de politicianism.

Cu mult mai nuanțat apare tema în discursul intelectual al epocii, chiar dacă nici aici nu regăsim o intenționalitate științifică. Abordările respective par mai curînd niște programe decît analize cu caracter explicativ. De altminteri, nici una dintre acestea nu definesc riguros noul concept. Elitele apar ca niste *cadre naționale*, posesoare ale unor cunoștințe aplicate, necesare dezvoltării țării, alternativă la cadrele intelectuale teoretice. De altfel, cadrul în care au fost emise aceste opinii (conferințe sau presă) arată funcția care le era acordată: texte ocazionale care vizau un mesaj pragmatic, dar și de auto-legitimare.

Se pare că prima abordare în termeni expliți asupra elitelor o datorăm lui Gheorghe I. Brătianu, într-o conferința din 1933. Demersul cunoscutului istoric, nu este o variațiune la proiectul legionar, ci, dimpotrivă, o alternativă polemică. Pentru Brătianu, elitele reprezintă acele pături superioare, ridicate exclusiv prin merit³³. Istoria nu este doar o succesiune de mari momente, dar și de pături conducătoare. Istoricul român observă că după fiecare mișcare revoluționară [în sensul de mari crize istorice, n.n.] s-a produs "înlocuirea unei pături conducătoare printr-o altă echipă, reprezentativă a unor noi forțe sociale sau mai bine adaptată concepțiunilor politice și economice ale timpului".

Pe de altă parte, constată Gh. I. Brătianu, "nu se poate concepe structură politică sau socială fără elite de conducere sau fără cadre". Masele sînt a-cefale, nu se pot conduce singure, elitele fiind cele care posedă autoritatea. Este nevoie însă de o nouă elită națională: cadre pentru a conduce economia și care să contribuie la ridicarea proprietății rurale; de o elită care să posede în primul rînd competențe practice, nu doar teoretice ca pînă atunci. Pentru aceasta este necesar, mai întîi, crearea unei clase medii naționale, din care să se selecteze apoi elementele elitei naționale și care să fie astfel sustrate teoriilor mistice și naționaliste. Accentul trebuie pus pe talentele de ordin practic, tehnic sau economic. El cere "formarea unei elite a noii ordini sociale, prin selecțiunea cea mai firească, aceea a muncii, a priceperii și a talentului." Aceasta n-ar fi în contradicție cu ideile democratice, căci numărul nu trebuie să copleșească orice idee de selecție și instrucție.

Pentru Brătianu, rolul elitelor este de a media între putere și mase, de a le conduce și de a le disciplina pe acestea. Nu este vorba de formarea unui "regim de castă", ci de recunoașterea valorii și a capacității personale, elita "rămânând astfel permeabilă de jos în sus tuturor elementelor capabile să se ridice prin muncă și prin pricepere în rîndurile ei", ceea ce o face să se deosebească de "concepția exclusivistă a clasei".

Această elită pe care o proiecta Brătianu ar atenua spectrul etatismului excesiv, al "hipetrofiei capitalismului", provocat de proliferarea societăților anonime, de "revărsarea oarbă a numărului". Textul este prin urmare un program de inginerie socială, care indică tendința de a opune un proiect comparabil celui propus de dreapta radicală, în plină expansiune în acei ani.

Într-un cu totul alt registru, o apologie a elitelor face D. E. Nicoară, la începutul anilor '40. Spre deosebire de abordarea lui Gh. I Brătianu, aici avem o perspectivă rudimentară privind rolul elitelor în istorie și misiunea lor prezentă³³. Pentru tineretul rătăcit (din nou, reacția față de Garda de Fier), broșura este un adevărat catehism al bunului cetățean sub regimul lui Carol II. Contribuția lui D.E. Nicoară exprimă riscurile care amenință vulgarizarea referențialului elitist, un avertisment privind potențialul său ideologic.

Un an mai apoi (este drept de mari bulversări), G. Strat, cunoscutul economist și intelectual liberal, reia chestiunea elitelor sociale într-o conferință la Academia de Științe Morale și Politice. Motivația sa este de asemenea normativă, dar evident mijloacele și maniera sînt altele³⁴. Opiniile exprimate aici se doresc un răspuns la starea din acel moment a națiunii române, ca și un ecou al unei anumite saime de social al intelectualilor din anii războiului.

Pentru G. Strat, elita îi cuprinde pe toți cei care se află în fruntea unei clase sociale. Elitele nu se identifică de aceea cu aristocrația sau nobilimea, întrucît elitele "se recrutează prin cooptare, fie în interiorul aceleași clase, fie ridicîndu-se de la o clasă inferioară la alta superioară". Totuși, el admite implicit existența unei pături distincte de restul societății, dar care se recrutează din toate păturile acesteia, mai cu seamă din rîndul burgheziei.

Criteriile de recrutare ale elitelor ar fi, după G. Strat, *bogăția, considerațiunea*, iar ca o consecință, "prezumția de cultură sau educație". El observă că fiecare corp social își creează propriile coduri, prin care își selectează membrii și prin care se distinge de restul societății. Acestea diferă de la o epocă/societate la alta. Pentru epoca modernă, criteriul principal este *meritul social recunoscut*.

Rolul elitelor este esențial într-o societate, întrucît asigură nevoia de autoritate, conducerea ca și coeziunea societății. În concepția lui G. Strat, declinul societăților este un declin al elitelor, un avans al maselor dezorganizate, al egalitarismului și deopotrivă al dictaturii și care rezumă incapacitatea elitelor de a-și îndeplini misiunea de a coordona masele spre un țel pozitiv, respectiv, "munca remuneratoare".

Criza prezentului, constată G. Strat, este criza elitelor. Primul război mondial fusese o hecatombă a elitelor europene. De aici înclinația spre extremism a tinerilor, tendința de a aduce masele amorfe în prim plan, și tendința ca numărul să copleșească valoarea. Criza elitelor a devenit o criză de civilizațiune. În România, mai cu seamă, votul universal, exproprierea rurală, apoi ciuntirea teritoriului național din 1940, la care pot fi adăugate, pierderile din primul război, influența doctrinelor revoluționare, au provocat "o mare delapidare de capital uman" și apariția unei pseudo-elite. De aceea, ideea de justiție socială nu se poate împlini contra elitelor, ci prin restaurația lor.

Autorul nu distinge limpede între elite și anumite idealuri de umanitate (cum era cel antic sau renescentist), între elitele sociale și figurile exemplare. El constată criza elitelor, dar nu o descrie decât sumar. G. Strat este printre puținii din epocă la care, deși foarte grăbit, apar citați Pareto, Goblot și Sorokin, alături de Carlyle și Nietzsche, în general, autorii la modă ai timpului. Ca și abordarea lui Gheorghe Brătianu, avem aici un sentiment de spaimă în fața tendințelor egalitare, ca și obsesia, recurentă în lumea românească, de a găsi formula unei structuri de cadre naționale, puse total în serviciul națiunii, capabilă să o extragă din subdezvoltare și din seducția diverselor utopii sociale.

Este de remarcat în aceste abordări, caracterul lor eminentemente speculativ, pragmatic și absența referințelor "elitiste" (Pareto, Mosca etc.). De altfel, se pare că, primul studiu asupra lui Pareto, datorat lui Leon Diculescu, apare abia în 1944. După război, tema este exclusă aproape total din dezbaterile intelectuale, fiind recuperată târziu și într-o formă discretă, ca temă științifică, într-o serie de studii cu circulație exclusiv în mediul academic³⁵.

Văzut ca un păcat capital de către ideologia oficială a regimului comunist, "elitismul" a revenit după 1989 în dezbaterile curente cu o anume intensitate. Faptul are mai multe cauze. Mai întâi, tendința naturală de a revaloriza ceea ce fusese respins ani în șir de fundamentalismul comunist; apoi, o reacție la proletcultul rezidual practicat de noile autorități politice post-comuniste; în al treilea rând, o nevoie reală de elite, văzute ca întruchipări remarcabile ale națiunii, care să direcționeze din avangardă masa debusolată și s-o integreze într-un mare proiect. Această *noua clasă*, care urma să înlocuiască nomenclatura comunistă, trebuia să fie formată mai cu seamă din caractere, persoane care s-au opus regimului comunist, cât din competențe; de altminteri, prima o presupunea automat pe a doua. Se remarcă aici o nevoie de mari personalități (salvatoare, mesianice) care să umple vidul de autoritate simbolică. În fine, se poate spune că, interesul pentru tema elitelor este un ecou al rupturii intelectualilor de "popor" din anii Iliescu și a marginalizării intelectualității umaniste. Pentru aceasta tema elitelor are un potențial re-legitimant.

Așadar, interesul pentru elite acoperă o nevoie mai cu seamă pragmatică, abia apoi științifică. Ea traduce, pe de o parte, absența unui proiect de amploare pentru societățile post-comuniste, apoi, criza raporturilor dintre intelectuali și restul

societății/puterea politică în funcțiune. La aceasta se adaugă criza autorității și a puterii care s-a făcut simțită în anii imediat ulterior prăbușirii comunismului instituționalizat din Europa de Est

În ciuda acestui interes, contribuțiile de amploare lipsesc, deocamdată. De asemenea, se poate observa încă tentația de a vorbi în termeni pasionali despre elite; avem o reprezentare peiorativă, elitele fiind o pătură de privilegiați care refuză dialogul cu "masele", sau extatică, în care descoperim un concept-teorie capabil să deschidă toate porțile explicației politice și sociale. Totuși, spre deosebire de perioada anterioară, alături de abordările speculative, cu intenție normativă (H.-R. Patapievici, Al. Zub, Stelian Tănase, Alexandru Paleologu), poate fi observată tendința de a constitui un domeniu rezervat pentru cercetările științifice, fie sociologice, mai cu seamă, fie istoriografice.

Primul tip de discurs propune modelul elitei ca o invitație la un ideal uman "normal", care are cultul politeței (în sensul ei original), al autonomiei și individualității sale, al excelenței intelectuale, opus "principiului turmei", expresie a "diferenței capabile să creeze sens" (H.-R. Patapievici). La intersecția celor două planuri se situează abordările, totuși ocazionale, ale lui Stelian Tănase, pentru care elita politică are o semnificație strict funcțională, de grup de indivizi care administrează puterea politică³⁶. Stelian Tănase vrea să descrie elita, să-i explice gesturile și abia în al doilea rând s-o reformeze.

În ce privește al doilea plan, el este încă incipient, în ciuda unor tentative recente care promit. Deocamdată, cu excepția numărului special al revistei POLIS, eforturile de clarificare teoretică și metodologică sînt puțin semnificative. Nu se poate observa încă tendința de a se crea structuri informale de cercetare și reflexie, ca punct de plecare pentru constituirea unei piețe intelectuale pentru problematica elitelor.

5. Prin urmare, cercetarea asupra elitelor sau grupurilor conducătoare nu este o temă pur istoriografică. Trebuie să ne întrebăm de aceea dacă avem o temă ca atare în istoriografie și care este beneficul unei asemenea abordări? Pot fi utilizate conceptul și teoria elitelor de către istoriografie, o disciplină prin excelență a particularului? Poate fi extrasă aceasta temă activismului politic și utilizată în termeni neutri și într-o construcție verosimilă?

Ca și în alte cazuri, istoriografia franceză a fost cea care a impus tema elitelor în spațiul istoriografic. În Franța, istoricii au descoperit miza și sfidările acestei teme începînd cu finalul anilor șaiszeci, în momentul dezbaterii asupra interpretării Revoluției Franceze, și, prin extensie, asupra naturii societății Vechiului Regim. Aceasta a devenit posibil atunci cînd agenda "socialistă" și-a pierdut din pondere în plan intelectual, în același timp. problematica a fost extrasă din orizontul unei dezbateri eminamente ideologice, iar o separație clară s-a produs între teoria elitelor și tema ca atare³⁷.

Noua tendință era efectul unei duble reacții. Mai întâi, contra unei istorii reduse la *structuri, mari procese economice și sociale, moduri de producție etc.*, și la o cauzalitate istorică structurată în jurul conceptului de *revoluție*, o formă, mai mult sau mai puțin rezonabilă, a unei *teleologii revoluționare*³⁸. Faptul a provocat deja, în anii din urmă, reînnoirea *evenimențialului* și a *explicației politice* în constituirea discursului istoriografic. Apoi, era o reacție față de centralismul istoriografiei franceze, dominată de câteva centre de cercetare, care au monopolizat mult timp dezbaterile intelectuale.

Pe de altă parte, interesul pentru păturile conducătoare, iar apoi pentru elite, nu poate fi străin de simpla necesitate intelectuală de a trata o categorie socială foarte importantă, față de care nu există nici un motiv de a o neglija, cum observa Adeline Daumard³⁹. Dimpotrivă, elitele poartă o miză cheie în ce privește construcția explicației istorice. Potrivit noii direcții, istoria este mai densă în jurul elitelor, și se confundă adesea cu istoria societăților respective. Nu se poate studia sau înțelege structurile și evoluția unei societăți, oricare ar fi aceasta, "fără a oferi un loc particular acestor conducători (dirigeants) care, celebri sau obscuri, au un rol motor în comunitatea de care aparțin, fie că aceasta înseamnă militanți sindicali sau oameni de afaceri, conducători politici sau animatori religioși, profesii sau gânditori". Aceasta nu înseamnă a cădea în elitism sau a viza o teorie a elitelor, pentru a nu mai vorbi de cauționarea unei ideologii politice⁴⁰. În același timp, dacă nu face elogiul anti-egalitarismului, cercetările asupra elitelor recunosc oarecum implicit natura fatal ierarhică a societății, chiar tendința ca aceasta să devină o structură piramidală, ca și distribuția asimetrică a puterii în cadrul vieții sociale, între o minoritate de la vîrf și majoritatea societății.

Preocupările sînt mai vechi însă. Dar, cu excepția unei tentative din anii '60 a Mariei Kolabinska, abordările în umbra ideilor fondatoare au lipsit. Întrucît exista riscul de a fi receptați drept partizanii unei doctrine anti-democratice, cum observa unul din pionierii noii direcții, Guy Chaussinand-Nogaret, istoricii au trebuit să renunțe voluntar la orice referință care ar fi privit opera lui Pareto, Mosca sau a altor sociologi "elitiști"⁴¹. Studiile dedicate personalului politic, înaltei ierarhii administrative sau unor "elite sociale" au demarat încă din anii '60, cum este cazul unor lucrări clasice aparținîndu-i lui A.-J. Tudesq, D. Richet, L. Bergeron (privitoare la notabilii și diversele grupuri sociale de frunte), A. Daumard, J. P. Chaline (asupra burgheziei), R. Girardet și William Serman (asupra ofițerilor), Jean Estèbe (asupra avocaților), Christophe Charle (asupra cadrelor universitare), sau, în ce privește personalul parlamentar, pentru istoriografia britanică și, mai recent, profesiunile liberale în Germania (Konrad Jarausch) etc.

Sub acest aspect, istoria elitelor este mult mai veche decît am crede, lipsită de *qui-pro-quo*-urile ideologice obișnuite, și în același timp cu o sferă de acțiune sensibil mai amplă. Cert este că, treptat, tema și-a cucerit locul său în spațiul

istoriografiei în anii '80, prin lucrările lui Guy Chaussinand Nogaret și Christophe Charle, mai cu seamă.

În jurul acestor doi istorici s-au contituit cele două direcții principale de cercetare asupra elitelor. O grupare "tradiționalistă", reprezentată de Guy Chaussinand-Nogaret și colaboratorii săi, care practică o analiză cu mijloacele clasice ale istoricului, cu accentul asupra formelor și surselor distincției sociale, asupra funcției și reprezentărilor diverselor categorii de elite istorice⁴². Cea de-a doua, marcată de sociologia lui Pierre Bourdieu, pune accentul pe cercetările cantitativiste, utilizarea pe scară largă a tehnicii prosopografice; aceasta a oferit pînă acum o serie impresionantă de studii, lucrări privind prosopografia elitelor intelectuale din Franța ultimelor două secole, monografii, inclusiv o sinteză de istorie socială a Franței, în secolul XIX. În timp ce prima direcție se ocupă mai ales de manifestările culturale (în sens larg) ale elitelor, aceasta din urmă este interesată cu precădere de funcția socială a elitelor, de raporturile cu restul societății și de sursele sociale ale puterii⁴³.

În ciuda acestor contribuții solide, conceptul pare încă puțin asumat de către orizontul general al istoriografiei. Metodologia propusă de sociologie, încă de îmbunătățit, nu poate fi aplicată întotdeauna construcției discursului istoric. În același timp, este evident că, pentru istoriografie, agenda este diferită de cea a unei simple abordări sociologice. Codurile sociale, maniera de organizare și de expresie a păturilor conducătoare, relațiile cu "poporul" sau cu societatea guvernată, sistemul de recrutare și de reproducere a capitalului simbolic, "circulația elitelor" cunosc importante variații în funcție de epocă, țară, manieră de interpretare. Cît privește analiza elitelor ca elemente esențiale în constituirea deciziei politice, există un serios handicap al istoriografiei în raport cu cercetările de sociologie politică.

Totuși, Christophe Charle observa că, indiferent de originea și amplitudinea noii tendințe istoriografice, întreaga dezbateră a avut meritul de a obliga istoricii de a substitui claselor *fourre-tout* et *passe-partout* grupe și sub-grupe mai bine delimitate. S-a trecut de la o macro-istorie socială, utilă pentru marile defrișări arhivistice din anii șaizeci, într-un cadru regional sau departamental, către o micro-istorie socială, căutîndu-se a se sonda mai precis frontierele dintre politică, înțeleasă pînă atunci în termeni de opinie (geografie electorală), indivizi (istorie politică clasică) și social (abordat în termeni de "mase" sau de "fronturi")⁴⁴.

6. Pentru istoriografia românească, tema elitelor nu are propriu-zis un trecut. Deși, aceasta face o anume carieră în perioada interbelică, ea nu pătrunde în istoriografie, rămînînd mai ales în domeniul dezbaterii intelectuale. Se poate bănuși că, pentru Gheorghe I. Brătianu, care s-a preocupat de o asemenea temă printre primii la noi, elitele nu constituiau o temă științifică.

Ca și în alte situații, se pot găsi și aici cu ușurință aici precursori, sau chiar maeștri, încă înainte ca domeniul ca atare să capete, relativ recent, o anume consacrare academică. Nu se poate nega că există totuși o literatură istoriografică

în care putem regăsi studii privind vechea clasă politică a Principatelor sau intelectualii secolului XIX. Amintim aici, mai vechile abordări asupra clasei tradiționale din Principate, aparținând lui C. Giurescu (*Despre boieri*, 1920), P.P. Panaitescu (*Interpretări românești*), Gheorghe Brătianu (*Sfatul domnesc și adunarea stărilor, 1946-1947*), I. C. Filitti sau Gh. Bezviconi, sau mai noile interpretări ale lui D. Ciurea, Paul Cernovodeanu, Dan Berindei și Irina Gavrilă, Ștefan S. Gorovei, Neagu Djuvara⁴⁵, în ce privește studiile asupra vechii clase dominante din Principate, Nicolae Liu și Vasile Cristian, în ce-i privește pe intelectuali.

Aceste preocupări, studii de istorie socială sau culturală îndeosebi, se opresc cel mai adesea la mijlocul secolului XIX. Ele nu se ocupă decât incidental de ceea ce de obicei face obiectul unei cercetări asupra elitelor (studierea unui grup conducător sau dominant, în raport cu formele puterii politice sau cultural-simbolice), și nu participă la o paradigmă științifică autonomă, integrabilă unei istorii a elitelor sau a păturilor conducătoare. Ponderea lor în cadrul istoriografiei generale este nesemnificativă. Este cunoscută pasiunea lui Iorga pentru țărănime, în defavoarea "elitelor". De aici, viziunea sa a unui popor de țărani, care se autoconduc sau ascultă de un șef unic: elitele, dacă nu par inutile, au un rol eroic, de a se jefi pentru popor.

Dar, pentru a discuta impactul acestei teme asupra istoriografiei noastre ar trebui luate în evidență două aspecte: importanța acordată grupurilor conducătoare în cadrul constituirii explicației istorice în lucrări cu caracter general, precum și maniera în istoricii au aderat la un proiect istoriografic, care să-și propună cu prioritate descrierea și analiza rolului acestor grupe. Această cercetare nu face obiectul demersului de față.

Interesant este că prima lucrare asupra elitelor aparține unui cercetător străin, istoricul rus S. A. Madievschi. Este adevărat că au apărut în ultimul timp semne evidente (aparitia unor volume, tentative teoretice) ale unor preocupări sistematice, chiar dacă ele nu se atașează întotdeauna strict problematicii elitelor. În timp ce, istoria socială clasică este într-un punct aproape mort, cercetările genealogice cunosc în anii din urmă o spectaculoasă ascensiune.

Este destul de clar că istoriografia națională (dacă această expresie nu este excesiv de pretențioasă) traversează de mai mult timp, o dată cu declinul teoriei marxiste, o criză conceptuală. Întrebarea este dacă teoria elitelor și conceptele născute de aceasta pot fi cu adevărat fertile pentru înnoirea discursului.

Deocamdată, noul orizont pare a oferi mai multe deschideri, de ordin metodologic și teoretic: către o nouă istorie socială, nu atât pentru a înlocui termenul de clasă, cât pentru a rediscuta chestiunea ierarhiei sociale, a raporturilor din interiorul cercurilor de la putere, ca și dintre "elite" și "mase", a coeziunii sociale; apoi, către ceea ce se numește istoria politică, marginalizată ca anacronică și deformantă, în ultimele decenii, pentru care elitele sînt purtătoare ale puterii politice, expresie a politicului; de asemenea, invită la regîndirea rolului grupurilor

în viața socială, a importanței distincției sociale exprimată în reprezentările culturale sau prin poziția în ierarhia socială și simbolică a societății. Alături de acestea, chiar dacă tema elitelor va rămâne la marginea câmpului istoriografic, o clarificare a conceptelor este necesară, întrucât istoricii au adesea tendința de a face apel oarecum mimetic la anumite expresii, ignorându-le conotațiile teoretice și ideologice.

7. Este de remarcat că, majoritatea celor care au abordat fenomenul elitelor sau al păturilor corespondente au arătat faptul că acestea sînt un indicator sensibil, pe de o parte, asupra naturii sistemului social, iar, pe de alta, asupra naturii sistemului politic. În același timp am văzut că toți cei care se ocupă de problematică au dificultăți în a încadra eficace domeniul particular al elitelor. Christophe Charle definea drept unul din scopurile *noii istorii sociale* de a se constitui într-o *sociologie retrospectivă* a elitelor ultimelor două secole. Care este de fapt obiectul propriu-zis al studiilor asupra cercurilor conducătoare/elitelor?

Nu există o problematică-standard în ce privește cercetările asupra elitelor. Simpla încercare de transpunere a conceptelor și agendei tematice de sorginte sociologică n-a produs pînă acum rezultate. O verificare istorică a teoriilor sociologice este o practică îndoielnică⁴⁶. Se pot distinge totuși o serie de teme specifice acestui domeniu, care l-au provocat și care îi întrețin interesul, legate de maniera în care se structurează elitele, mecanismele proprii de selecție și de recrutare, coerența internă, circulația și tipologia elitelor, natura puterii sale, raporturile lor cu restul societății. Această problematică nu privește direct nici chestiunea ierarhiei sociale, nici a puterii politice, dar participă la înțelegerea și explicarea acestora.

Am remarcat deja că există o varietate remarcabilă a definițiilor privind elitele. Pentru orice anchetă de acest fel, problema-cheie este cum recunoaștem elitele, care sînt criteriile cercetării și ce exigențe presupun acestea.

Metodologic vorbind, avem în fapt trei categorii de probleme. Pe de o parte, există o sumă de exigențe teoretice care însoțesc interpretările speculative asupra elitelor, și din care aflăm în primul rînd cum ar trebui să fie o elită decît cum era/este în realitate. Pe de alta, sîntem în fața unor reprezentări de epocă prin care elitele se auto-reprezintă sau sînt reprezentate de ceilalți. În al treilea rînd, aceste elite nu există decît ca un obiect de cercetare, cum intuia deja Pareto, care au ca punct de plecare aînt reprezentările din epocă, dar și o sumă de criterii sugerate de referențialul teoretic respectiv. Prin urmare, cercetătorul este obligat să opteze pentru un set de semne de marcă, provenind din epocă, și pentru un set de criterii generale, utilizabile indiferent de spațiu și timp. Ce trebuie să se ia însă ca punct de plecare al analizei, criteriile cercetătorului sau ale epocii? Răspunsul diferă în funcție de cercetare.

Există diferențe semnificative între reprezentările spontane și accepțiunile teoretice ale termenilor care definesc elitele. Pentru limbajul comun, elitele reprez-

intă o categorie de indivizi, uneori dispași, de cele mai multe ori însă aflați într-o profundă relație de solidaritate, care posedă în cel mai înalt grad, licit sau ilicit, accesul la *bunurile rare* ale comunității. În imaginarul social, percepția elitelor este funciar negativă, ca o structură-parazit, o clică de privilegiați, avînd un caracter adesea ocult, cvasi-mafiot. Din punct de vedere semantic, termenul sugerează invariabil o relație care lezează sentimentul egalitar. Nu întîmplător elitele au fost adesea puse în antinomie cu marginalii, ca și cum o societate ar trebui să fie formată sau din elite, sau din marginali, deci din categorii aflate la extremele corpului social, unii privilegiați, alții excluși. Aceasata arată că, în fapt, elita este reprezentată peste tot și aproape în orice moment istoric drept o figură mai mult sau mai puțin difuză a alterității sociale. Prin definiție, observa un istoric, "nu se poate face parte din elite <în sine>, ci numai <prin alții>".⁴⁷

În ce privește reprezentările de sine, se pot observa mai diferențe de la o epocă sau societate la alta. În general, elitele tradiționale, istorice, au produs o semnificativă cultură identitară, în care regăsim afirmate semnele de marcă ale grupului, barierele de acces și ritualurile formative etc., în timp ce elitele liberale, în interiorul cărora mobilitatea este foarte accentuată au tendința de a constitui mai ales teorii ale puterii, destinate mai puțin auto-reproducerii de sine cît raționalizării manierei de a gestiona puterea.

Din punctul de vedere al discursului științific, nu există o definiție general acceptată și larg utilizabilă a elitelor. Există totuși o anumită unanimitate în a accepta că, în general, elitele sînt acele grupuri care se află în vîrfurile ierarhiei sociale politice, culturale (sau cel mai adesea toate la un loc) ale unei comunități, care, deși restrînse numeric, posedă, fie în domeniul lor de activitate, fie în cadrul societății în general, o influență decisivă asupra respectivei comunități. Este vorba pe scurt de acea "facțiune a populației în care se concentrează puterea, autoritatea și influența"⁴⁸. Aceste definiții, propuse de către istoriografie, au dezavantajul de a utiliza criterii care la rîndul lor trebuie definite: puterea, influența, autoritatea, chiar averea.

Potrivit definiției sociologilor M. Burton și J. Higley, care sistematizează o tradiție începută cu Mosca, elitele cuprind pe deținătorii pozițiilor decizionale în sfera puterii politice, din economie, armată, mass-media, din ierarhia sindicală, religioasă și academică, care, prin poziția lor dominantă în structurile cele mai importante ale unei societăți sînt capabili să influențeze decizia politică la nivel național⁴⁹.

Această manieră de a defini elitele are dezavantajul de a lua în calcul o poziție recunoscută formal, ea se referă la puterea instituțională și ignoră influența datorată prestigiului sau capacității manevriere, jocului de culise. Ea se referă mai ales la societățile democratice post-industriale. Este o definiție cu caracter tehnic, care sugerează însă preeminența puterii decizionale asupra prestigiului sau a altor criterii

de distincție, de natură psihologică, mai cu seamă. Aceasta definește cel mai propriu *elita politică*.

Multe abordări continuă să nu facă distincția dintre elite ca niște grupuri relativ bine structurate și indivizii care le compun: calitățile care se cer indivizilor pentru a fi cooptați în cercurile conducătoare nu se pot extrapola automat la nivelul grupului. În realitate, atunci când vorbim de elite, ca un concept științific, ne referim obligatoriu la un grup. Prima sa caracteristică a elitelor este natura sa de corp constituit, mai mult sau mai puțin omogen sau solidar. Acesteia i se datorează *selectivitatea* elitelor, care are la bază un set de norme și semne recunoaștere, iar uneori și un scenariu "inițiativ"; conștiința de a face parte din această minoritate (*instinctul de elită*) și un sentiment de *superioritate*, fie naturală, fie datorat poziției sociale, fie ambelor.

Viziunea lui Pareto de a identifica elitele prin trierea indivizilor superiori din bransa lor de activitate exclude categorii și domenii non-seriabile, dar de asemenea ignoră ceea ce pentru alți teoreticieni este primul semn de recunoaștere și de clasificare ale grupurilor elitare: *coeziunea*, respectiv, comportamentul de solidaritate grupală. Natura acestei coeziuni este foarte importantă; legăturile de solidaritate de tip tradițional (de familie, de castă, bazate pe privilegii) sau pe o ideologie exclusivistă, cum este cazul elitei comuniste, sînt specifice *elitelor de drept*. Solidaritățile de tip electiv caracterizează elitele liberale sau *elitele de status*. Ele sînt specifice societăților deschise. Dacă pentru societățile tradiționale, fundamentul solidarității elitelor poate fi relativ ușor stabilit, în cazul elitelor liberale, originea acestei solidarități ține de inefabil. Ea poate avea ca sursă adeziunea la un proiect comun, temperamentul, interesele specifice.

Mosca era de părere că una din sursele coeziunii în cazul elitelor politice se găsește în mecanismul concurențial în care se află implicate elitele. Pentru alții, această coeziune este consecința mai ales a sistemului de formare a membrilor elitei (recrutare, ucenicie socială, context social) sau modul de acces la putere, prin forță sau pe cale legală.

Coeziunea elitei este esențială atunci când discutăm rolul acesteia. O elită fără o minimă coeziune este finalmente ineficace și amenință coeziunea întregii societăți. În schimb, ea poate fi, în doze exagerate, un pericol. La fel ca și Vilfredo Pareto, Raymond Aron caracteriza un sistem politic modern în raport cu deschiderea elitei sale politice în raport cu corpul social. Potrivit acestuia, o elită complet închisă poate bloca societatea în ansamblu.

Atitudinea față de puterea politică este un alt semn de recunoaștere al elitelor pe care cercetătorul îl are la dispoziție: elitele se află întotdeauna în prim-planul disputei privind accesul la decizia politică. O altă caracteristică importantă este capacitatea de a emite reprezentări simbolice, care devin norme pentru întreaga societate, iar, în fine, capacitatea organizatorică și de gestiune a afacerilor comunitare.

O discuție încă nefinalizată a constituit-o mult timp problema *manierei de constituire a elitelor*, respectiv a modului de recrutare și de selecție a cercurilor conducătoare. În societățile de tip liberal, elitele sînt produsul unei dublu proces de selecție: socială (exprimată în concurența elitelor pentru ocuparea pozițiilor-cheie) și individuală (a celor care aspiră la a se integra uneia dintre elite). De aici confuzia care apare adesea între elite și oameni de elită, personalități, respectiv între un grup bine structurat, cu un proiect propriu și cu o influență semnificativă asupra vieții publice și un număr de personalități, care la un moment dat se află în fruntea unei ierarhii, a unei structuri de putere.

Există o serie de norme după care se structurează elitele sau are loc recrutarea și selecția membrilor și care au la bază, meritul, rangul, talentul, bogăția, carisma, originea socială etc. În cele mai multe situații, acestea sînt relaționale, avînd o valoare diferită în funcție de epocă și sistem de referință, fiind, deopotrivă, produsul unei strategii de afirmare sine a elitei și a unei nevoi reale a societății. Ele pot fi definite generic ca *bunuri rare*, care se află deci într-o pondere limitată în societate și a căror posesie creează o *distincție* în raport cu ceilalți, aceasta fiind percepută ca o formă de *superioritate*, un criteriu de distincție în raport cu restul societății. La Pareto, această superioritate se impune de la sine, la Pierre Bourdieu și școala sa, ea este impusă, ca urmare a presiunii convenției dominante sau tradiției, în timp ce pentru Chaussinand-Nogaret, ca și pentru tradiția sociologică liberală, ea este obiectul unei negocieri informale.

Pareto este cel dintîi care a pus în termeni clari relația dintre caracterul permeabil al elitelor și echilibrul social și politic. El arăta că revoluțiile apar în societățile în care o contra-elită nu poate avea acces la putere pe cale legală, iar posibilitatea de a penetra în interiorul elitei instituite este foarte mică. Teoria sa privind circulația elitelor este greu de verificat, dar rămîne probabil nucleul dur al moștenirii paretiene, în ce privește elitele. Totuși, T.B. Bottomore observa dificultatea de a stabili o legătură constantă între volumul circulației indivizilor sau a grupurilor dintr-o categorie socială la alta și marile cicluri de turbulențe populare.

Care este raportul dintre aceste criterii și semne de marcă, prin care societatea își selectează elitele? Este foarte întîlnită confuzia dintre *merit* sau *poziție socială* și capacitate de influențare a sistemului. S-a observat că meritul nu poate fi un criteriu pentru cercetător și că nu interesează poziția socială în sine, ci dacă aceasta se constituie ca sursă a unei autorități. A deține puterea, respectiv anumite pîrghii ale deciziei politice și administrative, este un act *denominator*. Actul de a asuma o responsabilitate colectivă consacră de o manieră esențială un grup. Pe lîngă influența de care sînt capabile, rolul lor istoric, în cele din urmă, capacitatea de a determina cursul evenimentelor, maniera în care este exercitată puterea este de asemenea importantă și definește elitele. Rămîn aici a fi discutate mai multe chestiuni legate de elita din afara puterii, de cum se poate face diferența dintre

influență și putere, dintre puterea ca decizie brută și puterea ca apartenență la un mecanism sau structură, dintre puterea centrală și cea locală.

8. Se observă prin urmare varietatea elitelor, sau a cel puțin a categoriilor astfel numite. Elitele nu constituie un bloc unitar și nici o categorie conceptuală atemporală. Care ar fi însă criteriile unei clasificări sau tipologii: ele țin de contextul istoric dat sau există unele criterii cu caracter general?

Prima aplicație istoriografică a elitelor a constituit-o istoria socială. Din nevoia de a evita obsesiva expresie *clasă socială*, atunci când s-a vorbit de noblețe, burghezie, patriciat, ele au fost numite *elite sociale*, întrucât se manifestau mai cu seamă ca reprezentând o ierarhie socială, indiferentă cel puțin direct la puterea politică. Practica este astăzi relativ anacronică. Mai apropiate sensului de *elite sociale* ar putea fi vîrfurile categoriilor aflate prin excelență la distanță de ierarhia politică: elitele sindicale, muncitorești, rurale. O ierarhie fără putere. Dar în acest caz, semnificația epistemică a conceptului este cu totul periferică, ea neavînd decît o funcție elementară descriptivă⁵⁰.

De asemenea, atunci când se fac referință la notabili, consilieri generali etc., aceste categorii sînt numite generic *elite administrative* sau, în istoriografia germană, *elite funcționale*. Este vorba de o categorie care posedă o anumită putere sau influență fără a fi legați în principiu de rang sau de bogăție, una din componentele așa-numitei *elite meritocrate*. Ele sînt caracteristice unor epoci sau spații bine localizate: societatea franceză imperială și post-napoleoniană sau lumea urbană modernă. Acestea nu au un caracter de universalitate. În același timp, aceste elite nu alcătuiesc un grup solidar în jurul unui proiect politic bine structurat.

Echivocă este sintagma *elite culturale* sau *intelectuale*, întrucât se presupune că elitele au prin natura lor un capital cultural sau intelectual, iar în cultură poziționările sînt extrem de fluide, marcate de practici greu codificabile. Este adevărat că se poate constata în secolul nostru formarea unor pături intelectuale foarte active, relativ solidare și dispusă la a-și afirma responsabilitatea guvernării. De asemenea, impactul valorilor intelectuale în lumea de astăzi este greu de comparat cu situația altor epoci istorice: puterea politică este dependența într-un anumit grad de influența intelocrației. Totuși, intelectuali alcătuiesc un grup de status care-și conservă cu greu puterea în interiorul aceleași caste, și, mai ales, care reușește foarte rar să alcătuiască un corp social unificat.

Observăm astfel că termenul de elită nu are o semnificație istorică în sine: un concept istoric slab. El nu poate fi utilizat indiferent de spațiu și timp. Termenul de *elite* este propriu mai cu seamă societăților industriale și liberale. De asemenea, atunci când vorbim de elite, ne referim în special la *elitele politice*. Pentru anumite situații istorice, s-au utilizat adesea expresii cum ar fi, *clasă politică*, *clasă dominantă*, *clasă conducătoare* sau *clasă superioară*, pentru a defini o realitate apropiată: elita politică. Acestea au avantajul de a nu trimite direct la o teorie a elitelor

și de a pune mai puține probleme de ordin epistemologic, păstrînd în același timp un anumit grad de generalitate.

Totuși, sintagma *clasa dominantă* sau *clasă superioară* este prea vagă și cu anumite trimiteri ideologice, atunci cînd ne referim la realități foarte diverse. *Clasa conducătoare*, utilizată de Mosca, se referă mai cu seamă la pătura conducătoare din preajma deciziei politice. Ea poate fi utilizată pentru a defini vechea clasă politică, de tip tradițional, care se bazează pe o legitimitate transcendentă și posedă un anumit monopol asupra societății, prin controlul cvasi-total al puterii și al economiei. În acest sens, prin comparație, *elita* este legată exclusiv de jocul politic concurențial legal.

Cum pot fi definite însă acele grupuri sau pături care nu participă direct la guvernare, dar sînt în preajma ei, candidate virtuale la aceasta? La Pareto și Mosca, *elita* este mereu amenințată de o contra-elită sau de o elită non-guvernamentală, care nu se află la putere, însă pare să-o pretindă. Pentru T. B. Bottomore, *clasa politică* este formată dintr-un număr de grupuri care pot, în grade diverse, să colaboreze, să intre în competiție sau să lupte unele cu altele; avem prin urmare o elită care conduce și o contra-elită care aspiră la putere sau la influență, compusă, potrivit sociologului englez, din șefii partidelor de opoziție, din reprezentanții noilor interese sau noilor clase, apoi, liderii sindicatelor, intelectualii sau oamenii de afaceri interesați de politică⁵¹.

De o mare atenție se bucură încă formula *elite meritocratice*, ca fiind o realitate antinomică elitelor tradiționale; în timp ce acestea se structurează prin apelul la *rang* și *ereditate*, prima categorie se definește prin *merit*. Distanța suferă evident de o mare imprecizie, mai cu seamă dacă vrem să definim *meritul*, un concept slab, din punct de vedere epistemologic. Mai utilă pare a fi distincția *elite de drept-elite de status*, primele definind elitele tradiționale sau închise, iar a doua pe cele liberale, care se definesc prin calități care presupun o recunoaștere socială largă: prestigiu, competența profesională, talent artistic, uneori, carismă sau chiar ereditate.

Tipologia elitelor ca și a criteriilor care o definesc trebuie prin urmare legată de obiectivele și practica cercetării.

Concluzii

1. Tema elitelor aduce în discuție un caz tipic de discurs care are la origine o intenție militantă. El arată într-o anumită măsură cum ideologia poate avea beneficiu științific. Ideologia nu atentează la inocența discursului, ea îl provoacă. Problema este cum se poate evita capcana militantă, fie ca gest voluntar, fie ca enunț atașabil unui context dat, care ar introduce demersul într-o dezbatere care poate transgresa frontierele discursului științific.

2. Se poate observa ambiguitatea persistentă a discursului sociologic asupra elitelor, care ezită între finalitatea pragmatică (inclusiv ideologică) și cea pur

științifică. Spre deosebire de aceasta, istoriografia este mai puțin suspectă de a participa la constituirea unor proiecte ideologice, ca urmare poate a slabei sale vocații teoretice. Totuși, în ciuda unor referințe echivoce, teoria științifică a elitelor așa cum apare ea astăzi, este în afara obiecțiilor, curente altădată, privind sensurile sale antidemocratice sau anti-egalitare. Tema elitelor nu mai inspiră o lectură fundamentalist conservativă, pesimistă, care ar descrie istoria ca fiind opera exclusivă a minorităților active.

3. Teoria elitelor acceptă însă că orice societate este ierarhică, inclusiv cele cu o democrație consolidată. Elitele nu sînt instrumentul și miza acestei ierarhii, cît acele grupuri în interiorul cărora se constituie decizia politică și influența socială, care controlează anumite segmente din societatea civilă și emit reprezentări simbolice cu caracter general. Aceasta nu semnifică o desconsiderare a societății civile, ci doar identificarea surselor directe ale puterii sociale.

4. Motivația exploziei interesului pentru elite din ultimii ani are rațiuni diferite în țările din Est față de vechea *lume liberă*. La noi, se poate distinge mai întîii, o motivație "arheologică" (identificarea forțelor care au constituit reperul-cheie în dinamica istorică), pedagogică (reconstituirea unui model formativ pentru noile grupuri care-și afirmă responsabilități sociale), legitimantă (reînnoirea cu un trecut glorios și identificarea cu acesta).

5. Este încă sub semnul îndoielii dacă se poate vorbi de un domeniu particular de cercetare asupra elitelor. Deocamdată, tema ca atare pare a nu ieși din cadrul unei culturi de seră. Ea poate răspunde interesului mai multor sub-discipline, cum este istoria politică și istoria socială, sau mai multor categorii de practici istoriografice. O istorie a elitelor ar trebui să pună accentul pe grupurile conducătoare, înțelese ca purtătoare ale puterii, fie aceasta politică sau simbolică. De asemenea, ar trebui să se preocupe mai cu seamă de coeziunea grupului și de organizarea sa internă, inclusiv recrutarea membrilor săi, apoi de formele prin care-și exercită puterea și de raporturile cu restul societății.

6. Potențialul explicativ al elitelor n-a fost încă verificat, în ce privește istoriografia. Am văzut că substituția conceptului de *clasă* prin cel de *elită* este îndoielnică. Cele două concepte nu sînt decît relativ corespondente. Principalul beneficiu al conceptului de elite este că poate participa la constituirea unei narațiuni istoriografice unificatoare, care nu separă politicul de social. Conceptul de elite este mai facil de utilizat decît cel de clase sau de pături conducătoare, în situații foarte diferite. În același timp, dacă folosirea ca atare a termenului comportă riscuri minime, este evident că teoria trebuie utilizată cu multă prudență. Există apoi o serie de beneficii metodologice, îndeosebi prin punerea la lucru a tehnicii prosopografice, ca și a altor tehnici sociologice. Din punct de vedere epistemologic, domeniul istoriei elitelor unifică cercetări disparate și le oferă un spațiu de acreditare intelectuală.

- 1 Cf. Friedrich Jonas, *Histoire de la sociologie. Des Lumières à la théorie du social* (trad. franceză de Jean Walch a unei ediții germane din 1980), Paris, Larousse, 1991, pp. 303 sq.
- 2 Se crede în general că termenul elite provine din francezul *élire*, care înseamnă a alege, care la rîndu-i își are originea în termenul latinesc *eligo*, cu sensuri oarecum apropiate; cf. Jean-Pierre Cot/Jean-Pierre Mounier, *Pour une sociologie politique*, t. 2, Paris, Ed. du Seuil, 1974, p. 129; T.B. Bottomore, *Elites and Society*, London, Pelican Books, 1964 (trimiterea se face la ediția franceză, *Elites et Société*, Paris, Stock, 1967), p. 5 (infra).
- 3 Cf. și Claude Polin, "Considérations sur les notions d'élite et d'aristocratie", în *Réaction*, 1, 1991, pp. 5-20; asupra dezbaterii din a doua jumătate a secolului XIX, cf. Chr. Charle, *Histoire sociale de la France au XIXe siècle*, Paris, Seuil, 1991, passim; G. Busino, *Elite(s) et élitisme*, Paris, PUF, 1992, p. 9 sq.
- 4 Cot/Mounier, *Pour une sociologie politique*, pp. 128-139.
- 5 Cf. G. Busino, *op. cit.*, p. 7.; o prezentare a teoriilor rasiste și la, G. Mosca, *Histoire des doctrines politiques depuis l'antiquité jusqu'à nos jours*. Préface de Gaston Bouthoul, Paris, Payot, 1933, p. 306 sq.
- 6 Vilfredo Pareto, *Traité de Sociologie générale*, II, Paris, Payot, 1919, pp. 1297-1298; pp. 2047-2059 și passim, pentru referințele de mai jos.
- 7 Cf. C. Wright Mills, *The Power Elite*, New York, 1956, p. 13 infra.
- 8 Pareto, *op. cit.*, II, p. 1303 sq. (cap. XI); Bottomore, *op. cit.*, pp. 55, 57.
- 9 *Ibidem*, p. 20.
- 10 G. Mosca, *op. cit.*, p. 10.
- 11 Idem, *Elementi di Scienza Politica*, I, cap. II, Bari, G. Laterza, 1953, p. 83, apud Bottomore, *op. cit.*, p. 12; Mosca, *Histoire des doctrines...*, p. 328.
- 12 Cf. articolul său din *Encyclopedia Universalis*, Paris, 1990, Corpus 8, pp. 182-185.
- 13 Busino, *op. cit.* p. 21 sq; Bottomore, *op. cit.*, p. 126.
- 14 *Ibidem*, p. 21 și passim.
- 15 *Ibidem*, p. 18.
- 16 Cf. *Man and Society in an Age of Reconstruction: Studies in Modern Social Structure*, London, 1940, apud *Ibidem*, p. 49; Busino, *op. cit.*, p. 28 sq.; Mannheim s-a ilustrat de asemenea și prin reflexiile sale asupra intelectualilor; cf. *The Problem of the Intelligentsia. An Inquiry into its Past and Present Role*, în *Essays on the Sociology of Culture*, New York, 1956.
- 17 Cf. *Imperialism and Social Class*, New York, 1951; Bottomore, *op. cit.*, p. 65 sq. și pp. 132-133.
- 18 J. Burnham, *The Managerial Revolution*, 1940 (trad. franceză: *L'Ere des organisateurs*, Paris, Calman-Lévy, 1947, 267 p.); Busino, *op. cit.*, p. 38 sq.
- 19 Bernard Guillemin, *op. cit.*, p. 183.
- 20 Busino, *op. cit.*, p. 58.
- 21 "Classe sociale, classe politique, classe dirigeante", în *Archives européennes de sociologie*, I, 1960, 2, pp. 260-285; *La lutte de classes. Nouvelles leçons sur les sociétés industrielles*, Paris, Gallimard, 1964; mai cu seamă, cap. IX, *Elite divisée et élite unifiée*, și următoarele, pp. 163 sq.
- 22 Cf. monografia sa dedicată evoluției gândirii sociologice, *Les étapes de la pensée sociologique*, Paris, Gallimard, 1967, pp. 407-497 (ediția din 1980).
- 23 R. Aron, *La lutte de classes*, pp. 163-178; Bottomore, *op. cit.*, p. 133.
- 24 R. Aron, *La lutte de classes*, pp. 163-178.
- 25 Cf. Bernard Guillemin, *op. cit.*, p. 183.

REVOLTA IERARHIEI

- 26 R. Dahrendorf, *Reflecții asupra Revoluției din Europa*, Humanitas, 1993, p. 13; cf. și lucrarea sa foarte cunoscută, *Gesellschaft und Demokratie in Deutschland*, München, 1971.
- 27 Cf. Bernard Schäfers (Hrsg.), *Grundbegriffe der Soziologie*, 3 Auflage, Opladen, 1992, pp. 62-63; de asemenea, cf. anexa.
- 28 M. Burton/R. Gunther/R. Higley, *Elites Transformation and Democratic Regimes*, în J. Higley/R. Gunther (eds.), *Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe*, Cambridge University Press, 1992, pp. 1-37; trimitem aici la traducerea românească apărută în revista POLIS, 4/1995, p. 60 sq.; despre neo-elitiști, cf. și Busino, *op. cit.*, pp. 105 sq., 121.
- 29 G. Sartori, *Parties and Party System*, Cambridge, 1976, pp. 224-226, apud Burton/Gunther/Higley, *op. cit.*, p. 55.
- 30 Constantin Bacalbașa vorbește de "elita conducătoare" a socialiștilor care trecuse la liberali; cf. *Bucureștii de altă dată*, București, ed. a 2-a, 1935, p. 275-6, apud Madievschi, p. 127 infra, nota 2; totuși, se știe, textul este mai tardiv.
- 31 Cf. Traian Brăileanu, *Elita ascetică*, "Însemnări sociologice", I, 4 (iul.), 1935, p. 356 (sept.) 1935, p. 6. sq. etc., apud Armin Heinen, *Die legion "Erzengel Michael" in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organization. Ein Beitrag zum Problem des internationalen Fascismus*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1986, p. 56 și passim.
- 32 Heinen, *op. cit.*, pp. 30, 36; istoricul german citează aici mai multe din opusculele lui Codreanu, *Pentru Legionari, Cărticica șefului de cuib*; cf. și, mai mult sub unghi bibliografic, cu multe precauții, Corneliu Ciucanu, *Conceptul de elită în viziune legionară*, în, Gh. Buzatu et alii., *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, București, FF Press, 1996, pp. 276-285.
- 33 Gh. I. Brătianu, *Problema noilor elite și a liberalismului în România*. Extr. din revista "Libertatea", București, 1933, 15 p.
- 33 D. E. Nicoară, *Rolul elitelor în epoca Renașterii Naționale*, Cluj, Tipografia Eparhiei Ortodoxe Române, 1940, 23 p.
- 34 G. Strat, *Problema elitelor sociale*, București, Societatea de editură și arte grafice "Dacia Traiană", 1943, 30 p. (broșura este se pare la origine o conferință din 1941 ținută de autor la Academia de Științe Morale și Politice).
- 35 Asupra lui Pareto, s-au mai aplecat Stela Cernea (1969) și Ion Ungureanu (1980), pentru a nu mai vorbi de lucrarea lui Liviu Zăpârțan, *Contribuții la critica teoriilor elitare*, Cluj-Napoca, Dacia, 1979.
- 36 *Revoluția ca eșec. Elite și societate*, Iași, Polirom, 1996.
- 37 Cf. Denis Richet, "Autour des origines idéologiques lointaines de la Révolution française: élite et despotisme", în *Annales ESC*, 1, 1969, pp. 1-23. Abia cartea lui Denis Richet și François Furet asupra Revoluției Franceze utilizează conceptul de elită de o manieră semnificativă intelectual, cum observa Christophe Charle; cf. *Les élites de la République. 1800-1900*, Paris, Fayard, 1987, p. 10.
- 38 Cf. F. Furet, *Penser la Révolution française*, Paris, Gallimard, 1978; îndeosebi, notațiile din primul capitol: *La Révolution française est terminée*.
- 39 A. Daumard, "L'histoire sociale comparative et quantitative de l'époque contemporaine", în *Recherches et travaux de l'Institut d'histoire économique et sociale de l'Université de Paris I (Panthéon-Sorbonne)*, no. 14, p. 285.
- 40 Cf. G. Chaussinand-Nogaret, *Histoire des élites en France du XVIe au XXe siècle*, Paris, Tallandier, 1991, p. 13.
- 41 Guy Chaussinand-Nogaret, *Une histoire des élites. 1700-1848. Recueil de textes présentés et commentés*, Paris, Mouton, 1975, p. 9; același găsea încă în 1991, cu ironie, că termenul de elite posedă un conținut cu potențial criminal, căci este "un cuvânt încărcat de un trecut greu în

- semnificații și de un prezent exploziv, de secrete intenții, de subînțeleșuri puțin recomandabile și poate condamnabile". Idem et alii, *Histoire des élites en France...* p. 11.
- 42 Cf. mai cu seama, volumul colectiv apărut sub direcția lui Guy Chaussinand-Nogaret, *Histoire des élites en France du XVI e siècle au XX siècle*, deja citat.
- 43 Cf. aici seria de lucrări prosopografice inițiate la Institutul de istorie modernă și contemporană de Chr. Charle, dedicate universitarilor francezi din secolul XIX și XX, înalților funcționari, intelectualilor etc.
- 44 Chr. Charle, *op. cit.*, pp. 10-11.
- 45 *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolul XV-XVIII*, în AIIAI, t. XVII, 1980, pp. 159-228; *Mobility and Traditionalism: The Evolution of the Boyar Class in the Romanian Principalities in the 18th Century*, în "Revue des études sud-est européennes", 3, 1986; *Mutații în sfnul clasei dominante din Țara Românească în perioada de destrămare a orânduirii feudale*, în "Revista de istorie", 11, 1981; *Cu privire la patriciatul orășenesc în Moldova medievală. Cîteva observații preliminare*, Extr. din AIIAI, XXV/1, 1988, pp. 253-265; *Les Grands Boïars ont-ils constitué dans les Principautés roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?*, Extr. din "Südost-Forschungen", Bd. 46, München, 1987.
- 46 Cf. și observațiile foarte pertinente ale lui G. Busino, *op. cit.*, p. 87.
- 47 Chr. Charle, *op. cit.*, p. 12.
- 48 Cf. Daumard, *op. cit.*, pp. 288-289; Guy Chaussinand-Nogaret, *op. cit.*, pp. 9-10.
- 49 M. Burton/J. Higley, "Elite Settlements", in *American Sociological Review*, vol. 52, 1987, p. 297 sq.; Burton/Gunther/Higley, *op. cit.*, p. 59; definiția îi include de asemenea pe dizidenții anti-sistem; numărul acestora poate varia de la cîteva zeci de mii în SUA, între o mie cinci sute și cinci mii, în Italia sau Mexic, sau numai o mie de persoane, în țări ca Portugalia sau Chile. *Ibidem*, p. 60.; spre comparație, S.A. Madievschi recenza un număr de circa șase sute de membri pentru clasa politică din România celei de-a două jumătăți a secolului XIX, *Elita politică României (1866-1918)*, Chișinău, Logos, 1993, p. 13.
- 50 Cf. Adeline Daumard, *op. cit.*, p. 298-299.
- 51 Bottomore, *op. cit.*, p. 17.